

KNJIŽEVNICA BOŽENA LOBOREC: PRILOG ZA BIOGRAFIJU WRITER BOŽENA LOBOREC: CONTRIBUTION FOR A BIOGRAPHY

Dijana Sabolović-Krajina

Knjižnica i čitaonica »Fran Galović«
Zrinski trg 6, HR - 48000 Koprivnica
ravnateljica@knjiznica-koprivnica.hr

Primljeno/Received: 30. 10. 2007.

Prihvaćeno/Accepted: 7. 11. 2007.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK/UDC 353 (497.5-35) Loborec B.

SAŽETAK:

U radu se prati život književnice Božene Loborec (Koprivnica, 2. 6. 1926. - Koprivnica, 3. 1. 2003.) koja zauzima posebno mjesto u životu Koprivnice 20. i početka 21. stoljeća. Uvidom u njezine publicističke radove i objavljene knjige, osobne dokumente, sjećanja njezinih prijatelja i učenika, književno-teorijske prikaze nekih njezinih djela te intervju nastoji se rekonstruirati život i djelo Božene Loborec. Odrastala je između dvaju svjetskih ratova u obitelji poznatoga koprivničkog tiskara Valka Loborca, pa su njezine formativne godine djetinjstva i mladenaštva u okružju koje je gajilo kult knjige utjecale na njezin kasniji književni i publicistički rad. Druga velika inspiracija bili su joj Koprivnica, grad u kojemu je rođena i proživjela gotovo cijeli život (osim ratnih godina 1943. - 1945. u partizanima, akademskog školovanja u Zagrebu 1947. - 1953. i nastavnčkog službovanja u Kotoribi 1953. - 1955.) te ljudi Koprivnice. Koprivnica je bila ishodište za teme i motive njezine kajkavske i štokavske poezije, romana, pripovijedaka, eseja, satira, feljtona, publicistike, njezina stalna inspiracija, pa i opsesija. Pišući za djecu, mlade i odrasle, Božena Loborec bila je književnica Koprivnice. Umjetničko-literarna vrijednost njezina književnog djela (šest knjiga objavljenih za života i dvije posmrtno), nova (književna) stvarnost koju je kreirala i prelaženje lokalnih okvira ono je što je razlikuje od ostale zavičajne literarne produkcije i pukih kroničarskih zapisa o životu nekoga grada.

Ključne riječi: Božena Loborec, književnica, nastavnica materinjeg jezika, direktorica Gradske knjižnice, partizani, školovanje, tiskara Valka Loborca, Koprivnica

Key words: Božena Loborec, writer, mother-tongue teacher, public library directress, partisans, schooling, Valko Loborec Printng-house, Town of Koprivnica

I. UVOD

Književnica Božena Loborec (Koprivnica, 2. 6. 1926. - Koprivnica, 3. 1. 2003.) iznimna je figura u povijesti Koprivnice 20. i početka 21. stoljeća, ali i šire zbog svojega književnog stvaralaštva inspiriranog uglavnom Koprivnicom i njezinim ljudima, ali i zbog pedagoškog i kulturnološkog djelovanja. Bila je nastavnica materinjeg jezika u Kotoribi i Koprivnici, a zatim direktorica Gradske knjižnice i čitaonice u Koprivnici, pa joj je književno i publicističko stvaralaštvo za djecu, mlade i odrasle nastajalo uz dva njezina radna okružja - školu i knjižnicu. Prvu pjesmu objavila je 1940. godine kao gimnazijalka u koprivničkom satiričkom listu *Podravski Klopotec*, a ozbiljnije je počela objavljivati od 1968. godine u časopisima *Republici*, *Kaju*, *Oku*, *Ženi*, *Podravskom zborniku* i drugdje. Njezini su radovi u mnogim antologijama, bila je nagrađivana.

Bila je urednica književnog podlistka *Glasa Podravine Ruke*. Književnu afirmaciju stekla je zbirkom kajkavske poezije »Čez mene ljudi idu« (1970.), a zatim knjigama »Četiri dječaka i jedan pas« (1973., 1975. i 1994.). Slijede satiričke pjesme »Bajkači« (1984.), zbirka štokavskih pjesama »Dječak je korak do prašume« (1989.), knjiga eseja »Skriveno u riječima koprivničkih pisaca« (1994.), knjiga kajkavske poezije »Za moje blizance« (1995.), posmrtno izdane satire pod pseudonimom Ivan Husni »Tri fertala na čušpajz« (2003.) i zbirka pjesama »Kad smo bili zečevi« (2005). Božena Loborec bila je članica Društva hrvatskih književnika od 1975. godine.

II. DJETINJSTVO I MLADOST

Božena Loborec rođena je u Koprivnici 2. lipnja 1926. godine u obitelji Valka Lobarca, koprivničkog tiskara, koji je ispekao zanat u tiskari Vinka Vošickog¹. O tome je zapisala:

»Koprivnički knjižar, tiskar i nakladnik Vinko Vošicki 1911. godine otvorio je tiskaru u kojoj je moj otac izučio zanat slagara (kasnije i mašinmajstora za tiskarske strojeve). U zanat je došao kao dvanaestogodišnji dečak (r. 1899.) i u tiskari bio zaposlen (uz prekid kad je služio vojni rok)

Tiskara braće Loborec (snimljeno između 1931. i 1939.) (arhiva Knjižnice i čitaonice »Fran Galović« u Koprivnici)

sve do 1927. godine kad je otvorio svoju tiskaru. Budući da je zanat mojeg oca vezan uz tiskarstvo, u mojoj se obitelji iznad svega poštovala knjiga. Primjerice, običaj je da se za Božić stavlja na stol ono od čega obitelj živi. Moj ujak, seljak, imao je uvijek na stolu razno sjemenje, a pod stolom konjsku opremu, a na našem je stolu uvijek bila knjiga«.²

Godinu dana nakon Boženina rođenja, 1927. godine, Valko Loborec je s bratom Đurom i Ivanom Rastom, grafičarima koji su se izučili

li kod Vinka Vošickog, osnovao tiskaru i knjižaru Rast i braća Loborec.³ Tiskara ima malu prešu,

¹ »U povijesti koprivničkog tiskarstva značajna je godina 1909. Ove je godine Čeh Vinko Vošicki, izučeni knjižar (u zajednici sa svojim sunarodnjakom Jaroslavom Merhautom) otvorio knjižaru i papirnicu. On je godine 1911. izdavao modni list »Zora« (urednica Marija Kumičić), a te godine osnovao i tiskaru. U toj tiskari štampano je nekoliko stotina knjiga (među njima i najviđenijih književnika - Miroslav Krleža, August Cesarec, Begović i dr.), a uza to i nekoliko časopisa (Zagrebački ilustrovani list, Književna republika, Vinogradar i voćar i dr.) te obilje literature za djecu... Vinko Vošicki bio je knjižar, tiskar i nakladnik u Koprivnici, koji je u dane »obmane« otvorio svoju tiskaru Miroslavu Krleži. Vošicki je prvi tiskar Krležine »Književne republike«, u njegovoj se tiskari slaže i u njegovoj nakladi izlaze Krležin »Vučjak« i »Novele« i Cesarčeva »Careva kraljevina« i »Zlatni mladić« i sve to u dane neprijatnog tlaka političkog barometra u dvadesetim godinama ovoga vijeka...« (Leander Brozović, Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica, 1978., str. 126-127).

² Božena Loborec, *Moj susret s Krležom*, Podravski zbornik, 28, Koprivnica, 2002., 373.

³ »Vremenski petu po redu tiskaru u Koprivnici otvorili su g. 1927. bivši tipografski radnici tiskare Vošicki braća Valko i Đuro Loborec i Ivan Rast (u kući Neufeld, gdje je do g. 1921. bila tiskara Vošicki)«. (L. Brozović, Građa, str.127). Prema Brozoviću, kuća mesara i trgovca stokom Neufelda bila je na Florijanskom trgu«.

brzotisni stroj, nekoliko regala slova. Iz nje 1931. istupa Ivan Rast, a 1939. Đuro Loborec pa tiskaru dalje vodi Valko Loborec.⁴

Vinko Vošicki uživao je velik ugled u obitelji Loborec:

*»Vošicki je bio uzor mome ocu i svima nama. Tata je često spominjao njegov odnos prema radnicima i ugledao se u njega. Sjećam se da je i tata dobrim radnicima sam povisivao plaću jer je tako radio Vošicki. Sjećam se da se u našoj ulici (Severovcu) pričalo da je moj otac kod Vošickog zarađivao tjedno koliko jedan profesor mjesečno...«.*⁵

U djetinjstvu je Božena Loborec živjela u ulici Severovec, »seljačko-gradskoj ulici« (kako je naziva na jednome mjestu u svojoj knjizi »Četiri dječaka i jedan pas«), koja je bila na periferiji Koprivnice, a poput drugih ulica »na rubu grada« imala je seljačka kućanstva s okućnicom i domaćim životinjama. Početkom 30-ih godina prošlog stoljeća, u svoje predškolsko doba, polazila je Dječje zabavište (»špilšul«) časnih sestara Družbe Kćeri Božje ljubavi u Koprivnici. Taj vrtić polazila su djeca različitih nacionalnosti, vjeroispovijesti i socijalnog podrijetla, a svrha mu je bila odgoj i školovanje mladih. Djeca sudjeluju na priredbama i u igrokazima, a sestre djecu vode i u šetnje po obližnjim ulicama i livadama.⁶

Tiskara Loborec mijenjala je lokcije, a 1. lipnja 1940. uselila se na Jelačićev trg 7.⁷

U okružju očeva zanimanja i kulta knjige koji se tu gajio (obitelj je u krajnjoj liniji i živjela od knjige) tekli su djetinjstvo i mladenaštvo Božene Loborec. Vrlo živa svjedočanstva o tom razdoblju života našla su poslije odjek u njezinu književnom stvaralaštvu.⁸ Dok je život u Severovcu, ulici na periferiji Koprivnice, obilježio njezino djetinjstvo, preseljenje u kuću na Jelačićevu trgu godinu dana prije izbijanja Drugoga svjetskog rata, u čijem su dvorištu bile tiskara i papirnica, zbiva se u jeku njezina burnog sazrijevanja u djevojku. U knjizi za mlade »S one strane oblaka« oživljava staru Koprivnicu, a posebice dojmljivo razdoblje prvih godina Drugoga svjetskog rata vezano uz propast stare Jugoslavije, dolazak Nijemaca, zatim ustaša u grad, deportaciju koprivničkih Židova u logore, prodaju židovske imovine, logor Danicu...⁹

Mladenaštvo i sazrijevanje Božene Loborec teku u okrutnu vremenu, a neposredno okružje određuju ne samo obitelj, grad, prijatelji nego i vladajuće politike i ideologije. To je vrijeme ustanaka Ustaške mladeži, Radnih straža, ali i subverzivnih skojevskih akcija. O tom vremenu Božena Loborec mnogo je godina poslije rekla:

»...Što je komunizam nisi imao od koga saznati. Ja sam prilikom ispovijedi u ispovjedaonici pitala popa što je komunizam i on mi je dao jednu svoju knjigu iz koje sam eliminirala sve po-

⁴ *»...Tako je Koprivnica do početka drugoga svjetskog rata opet imala tri tiskare: Vinka Vošickoga, braće Valka i Đure Laborca te Viktora Senjana...« (Vladimir Blašković, Marginalije o koprivničkoj tiskarskoj djelatnosti, Podravski zbornik, 1, Koprivnica, 1975., str. 106) »...Koprivnica ima bogatu novinarsku tradiciju. Između dva rata izlazilo je oko 11 novina koje su bile duljeg ili kraćeg vijeka, a izdaju ih uglavnom ambiciozni pojedinci. One su odraz trgovačko-seljačke sredine, s izuzetkom novina koje je u Koprivnici štampao Miroslav Krleža u vrijeme Obznane («Književna republika« izlazila je od 1923. do 1925. godine)«. (Božena Loborec, Koprivnički grafičari i tiskara Papuk, Podravski zbornik, 5, Koprivnica 1979., str. 27, bilješka 4).*

⁵ *Božena Loborec, Moj susret, str. 373.*

⁶ *Milivoj Kovačić, Časne sestre Družbe Kćeri Božje ljubavi u Koprivnici, Podravski zbornik, 31, Koprivnica, 2005., str. 131-145. Među ostalim, autor iznosi svoja sjećanja na četverogodišnji boravak u vrtiću časnih sestara, pa u tom kontekstu kao jednu od polaznica spominje i Boženu Loborec pod skraćenim imenom Božica L. Na 134. str. objavljena je i fotografija polaznika ovoga dječjeg vrtića, snimljena 5. lipnja 1931., na kojoj je i Božica L., odnosno Božena Loborec kao petogodišnjakinja.*

⁷ *Danas te kuće, prizemnice oslonjene na nekadašnju Rosenbergerovu katnicu (današnja zgrada Veleučilišta), više nema, porušena je, a na toj lokaciji danas je zgrada Turističke zajednice i Gradskog poglavarstva.*

⁸ *Knjiga »Četiri dječaka i jedan pas« (Koprivnica, 1994.) sadržava autentične opise koprivničke periferije i koprivničke topomime između dva svjetska rata, a knjiga »S one strane oblaka« (Zagreb, 1979.) mnoge autobiografske elemente i opise Koprivnice, posebice život koprivničke gimnazije za vrijeme Endehazije.*

⁹ *Božena Loborec, S one strane oblaka, roman, Zagreb, 1979.*

Uspomena na 4. razred gimnazije 1941./42. B. Loborec u drugom redu, prva zdesna (arhiva Branke Vrabec)

bili otvoreno uz ustaše. Pasivni su bili štreberi kojima je bilo važno da dobiju dobru ocjenu, završe školu i sačuvaju živu glavu... Djelovala je i skojevska organizacija sa Jambrešićem na čelu... Na koprivničkoj gimnaziji bilo je mnogo naprednih profesora: Janko Paprika, Serdar. To su bili ljudi koji su znali za akcije koprivničke omladine, pa i direktor Perković, on je bio na našoj strani, mada nije bio komunista, a Franjo Dolenc nas je učio Marseljezu za vrijeme okupacije». ¹²

Prisjećajući se tog vremena mnogo godina poslije, Božena Loborec je napisala:

»Iako smo đakovali u teško vrijeme rata koji se nemilosrdno uplitao u našu mladost, mi smo bili daci sa svim osobinama đaka - đavla, uvijek spremni na smijeh, na podvalu, na zabušavanje, na prepisivanje, na brbljanje i frljanje, prčili smo se znanjem i neznanjem, grizli smo nokte, žmirkali, zamuckivali, gordili smo se i venuli, nekad preglasni, nekad bezglasni, prije 35 godina, u vrijeme što je tako nalik svakom đaćkom vremenu, ali u vrijeme samo naše, ono na koje misli-

povsko, a uzimala citate Marxa i Engelsa. Nas su odgajali da je komunizam nešto strašno, a pod stalnim pritiskom propagande nije bilo lako naći pravi put. Članovi SKOJ-a su imali veze, a ostala omladina morala se sama opredijeliti, a za koga se opredijeliti, e to je bilo strašno... Radio je onda mnogo govorio protiv komunizma i mi smo morali kidati sa tim mišljenjima, ali bilo je dovoljno proći kraj kolone zarobljenika, Danice, ali svi nismo bili heroji. Herojsko je već to što smo znali raskinuti sa onim što nije valjalo«. ¹⁰

U to vrijeme odrastalo se u okruženju terora, koji je harao i Koprivnicom: »...1941. u noći kad su skupljali Židove, među njima bilo je mnogo napredne omladine. Sa mnom je u školu išlo sedam do osam Židova i dođeš u školu, a ono osam mjesta prazno. To mora ostaviti traga«. ¹¹

O ponašanju gimnazijalaca i idejnim raskidima ona kaže »...Koprivnička je gimnazija već za stare Jugoslavije došla u situaciju da se zatvori radi revolucionarne djelatnosti. Omladina se dijelila na napredne, pasivne i one koji su

¹⁰ Damir Mađarić, »Razgovor s književnicom Boženom Loborec«, LOK: List općinske konferencije SSOH Koprivnica, Koprivnica, br. 5, 1979., str. 8.

¹¹ »Uhićenje Židova u koprivničkom kotaru provedeno je u noći 23./24. srpnja pod vodstvom ustaškog logornika S. Pižete. Nisu se spasili ni oni koji su prešli na katoličku vjeru. Svi uhvaćeni odmah su otpremljeni u logor Danicu, a sljedeće noći posebnim transportom u Zagreb...« (Zvonimir Despot, Vrijeme zločina: Novi prilozima za povijest koprivničke Podravine 1941.-1948., Zagreb - Slavonski Brod, 2007., 40.

¹² D. Mađarić, »Razgovor«, str. 8-9.

mo kad kažemo: od kolijevke pa do groba najljepše je dačko doba«. ¹³

Božena Loborec je koprivničku realnu gimnaziju pohađala od 1937. do 1942. godine. ¹⁴ U koprivničku pučku školu krenula je 1934. godine. ¹⁵ Pučka škola tada je trajala četiri godine, a gimnazija osam godina. ¹⁶

U tiskari Valka Loborca sastaju se prije i tijekom rata Mihovil Pavlek Miškina (ubijen u logoru Jasenovac 1942.), članovi Hrvatske seljačke stranke koji su pristupili Narodnoslobodilačkoj borbi (Stjepan Prvčić, Tomo Čiković, Franjo Gaži, Tomo Gaži) te napredni intelektualci: Ivica Hiršl, Janko Paprika, Ljubo Serdar, Dušan Ožegović i drugi. I izdavačka djelatnost iskazuje mu privrženost lijevom krilu HSS i socijalnim idejama. ¹⁷ Valko Loborec je lijevo orijentiran još u staroj Jugoslaviji, pa odmah 1941. počinje suradnju s Narodnooslobodilačkim pokretom otpora, zajedno sa suprugom Marijom pomaže logorašima u logoru Danica, skriva ilegalce, šalje potrebni materijal partizanima, 1943. godine član je ilegalnog Inicijativnog odbora gradskog NOO Koprivnica... Sudeći prema sjećanjima prijatelja, ali i po autobiografskom romanu »S one strane oblaka«, Boženino vreckavo, vragoljasto, obijesno, zaljublivo, katkad osorno, a opet mladenački nestašno, ali i brzopleto i nepromišljeno ponašanje, među ostalim, i u koketiranju sa skojevskim ilegalnim akcijama upećenim protiv Nijemaca i ustaša, postalo je opasno za obitelj i njihovu djelatnost, pa i za samu

Proslava završetka 4. razreda gimnazije 1942. u vinogradu Loborčevih na Vinici. B. Loborec u prvom redu u sredini (arhiva Branke Vrabc)

¹³ Božena Loborec, *Zapis o jednoj generaciji, Podravski zbornik, 1, Koprivnica 1975.*, 214. Vrlo upečatljiva su i njezina sjećanja na koprivničke gimnazijske profesore u članku: *Božena Loborec, Sjećanje na moje profesore, Podravski zbornik, 15, Koprivnica, 1989.*, str. 95-96. Ondje se prisjeća svojih profesora koji su radili u koprivničkoj realnoj gimnaziji od 1937. do 1942. godine.

¹⁴ *Zgrada današnje OŠ »Antun Nemičić Gostovinski«, ali bez drugoga kata.*

¹⁵ *Ta škola srušena je u Drugome svjetskom ratu, a bila je na mjestu nekadašnje Druge osnovne škole.*

¹⁶ *Branka Vrbc iz Koprivnice prisjeća se da je nju i Boženu Loborec zbližila - matematika. Božena je bila godinu dana starija. U trećem razredu je išla na popravni ispit iz hrvatskog ili srpskog jezika i francuskog. Hrvatski je na popravnom prošla, no iz francuskog ju je rušila profesorica Darinka Zorčić za koju je na jednom mjestu napisala: »S profesoricom francuskog jezika Darinkom Zorčić imala sam velike okupacije ne samo tada nego i poslije oslobođenja i naše se »prijateljavanje« završilo tako da sam joj zaprijetila da će je moja klapa (koje, usput budi rečeno, nisam imala) istući... (B. Loborec, Sjećanje, str. 96.). No kada je Božena ponavljala treći razred gimnazije, zbližile su se i zajedno uzimale instrukcije iz matematike. Obje su obožavale književnost. Bile su pustolovnog duha, izmišljale su pustolovne priče i slale si ih međusobno. O tome je poslije Božena zapisala: »...A kako smo se tek oduševljavali time što ćemo postati kad odrastemo! Branka i ja smo provele dane i dane maštajući da ćemo biti nemojte se smijati - mornari!« (B. Loborec, Zapis, str. 213). U to je vrijeme bila moderna latinskoamerička, meksička glazba i havajska gitara, prisjeća se B. Vrabc. Popularni pisci među mladima bili su Zagorka, Šenoa, Karl May. Branka je silno voljela šetati po korzu, a Božena je obožavala čitati i ostajala je kod kuće. Iako je obitelj Loborec bila pobožna, Božena nije voljela ići u crkvu. Obje su imale sukob s katehetom zbog rasprava o katoličkim dogmama (bezgrešnom začeću, o jednom Bogu, ocu i sinu). Kateheta im je rekao da će završiti na glagama, a one nisu više išle na ispovijed, što je tada bilo prilično bogohulno. Još jednoj profesorici bile su »trn u oku« - Jozefini Krušec. »...Ona je bila sva na starinsku i nije podnosila na djevojkama frizure, tada moderne lokne, pa smo za njen sat plele kečke. Branki Vrabc i meni je rekla da ćemo na galgama završiti, ne sjećam se povodom koje nepodopšine...« (B. Loborec, Sjećanje, str. 96).*

¹⁷ *Još u tiskari Rast i braća Loborec tiskala su djela Mihovila Pavleka Miškine, a izlazila je edicija »Selo govori« u kojoj je izišlo: Matija Gubec i seljačka buna (1937.) autora Ivana Sabolića, Seljačka žena, Seljačka dopisna škola. Tiskaju se pjesme domaćih pjesnika Đure Rašana i Andrije Palmovića. Od 1939. do 1941. tiskaju se Podravske novine čiji je urednik neko vrijeme bio Valko Loborec. U ovoj se tiskari tiskaju prvi koprivnički humoristički listovi Koprivnički klopotec (1923./24.) i Podravski klopotec (1940.). (Božena Loborec, Koprivnički grafičari, str. 29).*

B. Loborec (čuča) s prijateljicama Slavom Jambrešić (Švarc) i Brankom Vrabec (arhiva Branke Vrabec)

B. Loborec kao partizanka, snimljena 1944. na Papuku

Boženu.¹⁸ Stoga su je roditelji odlučili udaljiti iz Koprivnice. Nakon četvrtog razreda realne gimnazije u Koprivnici položila je prijamni ispit 19. kolovoza 1942. godine i upisala prvi razred Privatne uršulinske ženske učiteljske škole u Varaždinu.¹⁹ Prvi razred položila je s vrlo dobrim, a svjedodžba je izdana 31. srpnja 1943.²⁰

Valko Loborec, neposredno nakon partizanskog preuzimanja Koprivnice 7. studenoga 1943. godine »...odlazi 11. studenoga 1943. po zadatku partije s porodicom, 22 radnika i tiskarima u NOB...« Odlazi sa

suprugom Marijom i sinom Želimirom, a kći Božena pridružuje im se nakon nekoliko dana. Želimir je bio učenik drugog razreda gimnazije i najmlađi je koprivnički partizan. Božena je došla 13. studenoga 1943. poslije bijega iz okupiranog Križevca, gdje je polazila školu, u Koprivnicu, odakle je 15. studenoga produžila na Papuk.«²¹

U partizane odvoze i svoju tiskaru. U tiskari Papuk na Ravnoj gori radila je cijela obitelj Loborec - otac Valko kao strojar, majka Marija kao kuharica, Božena kao ekspeditor, brat Želimir kao kurir. Tiskara je imala veliku stratešku važnost za partizansku propagandu u vrijeme rata. Jedno vrijeme Božena je radila kao bolničarka u bolnici na Papuku.

Kada je oslobođena Slavonska Požega 1944., pet bivših gimnazijalaca, uključujući i Boženu, odmah je upućeno u požešku gimnaziju gdje su ostali do ponovnog upada neprijatelja u grad.

Tiskara Papuk prošla je nekoliko neprijateljskih ofenziva. Kroz posljednju ofenzivu prošli su grafičari prije samog oslobođenja 1945., o čemu je Valko Loborec zapisao:

¹⁸ »...Taj tvoj jezik i tvoje gluposti sve nas mogu upropastiti. Dana, pogledaj se kolika si, a pameti nemaš? Nikako da shvatiš neke stvari!... Ne znam što bih s tobom! - uzdahne mama poslije stanke. - Što da radim s tobom? Danas se i mlađi od tebe ponašaju odgovornije, zrelije, i u mlađe se može pouzdati! A ti? Mogla bi se zamisliti malo nad sobom! Što da radim s tobom? Da te zaključam u kuću?« (B. Loborec, *S one strane oblaka*, str. 166-167).

¹⁹ »...Dosad nije znala da je tako prilagodljiva. Život unutar samostanskih zidina uopće joj nije bio težak. Opatice, doduše, nije voljela, ali djevojke su bile sjajne. Navečer, kad bi izmollile obaveznu molitvu i kad je časna majka, prekrivši svaku da joj olakša san, otišla iz spavaonice, nastajao bi rusvaj. Gađale su se jastucima, polijevale vodom, dugo sjedile na prozoru, osobito ako je bila mjesečina, šapatom se povjeravale, postavljale jedna drugoj u krevet oštre četke ili mokre spužve, čak i lavor s vodom. A kad bi prigustilo u školi, dizale su se oko ponoći kad je cijeli samostan spavao, krišom palile svjetlo u jednoj sobi i učile. Natjecale su se koja će biti bolja u školi. Jedino što Dana nije mogla prežaliti bile su knjige i pisanje pjesama. Toga nije bilo. Čitajte knjiga bilo je strogo zabranjeno, a stihove je slagala jedino kad je htjela podvaliti kojoj djevojci pa bi o njoj smislila neku pjesmu... (B. Loborec, *S one strane oblaka*, str. 172).

²⁰ Godišnja svjedodžba Posebničke uršulinske škole s pravom javnosti u Varaždinu za Božicu Loborec, Varaždin, 31. srpnja 1943.

²¹ B. Loborec, *Koprivnički grafičari*, str. 28.

»...Poslije oslobođenja Slavonije, ljudi TISKARE PAPUK prešli su u slobodni Osijek... U Osijeku sam postavljen za rukovodioca Vojno-oblasne štamparije za Slavoniju... Čim smo doбили vijest da je Koprivnica oslobođena, moja supruga i kćerka pošle su u Koprivnicu, sin mi je već bio u vojnoj školi u Beogradu kamo je otišao čim je Beograd oslobođen, a ja sam ostao još neko vrijeme u Osijeku...«²²

III. NASTAVAK ŠKOLOVANJA I ODLAZAK NA STUDIJ

Božena Loborec u partizanima je provela dvije godine, od 15. 11. 1943. do 15. 5. 1945. godine. Nakon povratka iz partizana u Koprivnicu završila je gimnaziju polaganjem privatnih ispita, poput ostalih gimnazijalaca koji su zbog rata i odlaska u partizane prekinuli školovanje. Božena je tako položila privatni ispit za šesti razred 18. 3. 1946., za sedmi razred 13. 7. 1946. godine, a za osmi razred 17. 6. 1947. godine. Maturirala je 24. 9. 1947. godine.²³ Poslije rata porušena zemlja uvelike se obnavljala omladinskim radnim akcijama, pa i Božena sudjeluje u gradnji omladinske pruge Šamac - Sarajevo 1947. godine u Sedmoj bjelovarskoj brigadi.²⁴

Godine 1947. godine odlazi na studij u Zagreb. Upisuje Poljoprivredno-šumarski fakultet, Biljno-proizvodni odsjek, a ispisuje se nakon tri semestra 8. 8. 1950. godine.²⁵ Upisuje 16. 9. 1950. Višu pedagošku školu u Zagrebu i studira hrvatski i ruski jezik. Udana je, a prezime joj je Loborec-Medić. Tijekom studija 1952. godine udaje se za Rudolfa Čišpera, pa prezime mijenja u Čišper. Godine 1953. završava dvogodišnju Višu pedagošku školu.²⁶

IV. NASTAVNIČKA SLUŽBOVANJA: KOTORIBA I KOPRIVNICA

Prvo radno mjesto bilo joj je u osmogodišnjoj školi u Kotoribi od 1. 12. 1953. do 29. 8. 1955. godine.²⁷ Rastaje se i vraća u Koprivnicu. U Gimnaziji »Ivo Marinković« radi od 29. 8. 1955. do 31. 12. 1956. godine. Ponovno uzima prezime Loborec.²⁸ Budući da se od koprivničke gimnazije odvajaju niži razredi i formiraju dvije osnovne škole, Božena Loborec prelazi u Drugu osnovnu školu, gdje radi od 31. 12. 1956. pa sve do 1981. godine. U Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu polaže 12. 12. 1958. godine stručni ispit za zvanje nastavnika.²⁹ Predaje hrvatski i ruski jezik.

Nakon povratka u Koprivnicu angažira se u izviđačima³⁰ te u Gradskom amaterskom kazalištu, koje je djelovalo od 1953. do 1963. godine (»duša« mu je bio Velimir Maravić), glumi gospu Natu u predstavi »Zajednički stan« Dragutina-Gute Dobričanina u režiji Velimira Maravića

²² Valko Loborec, *Sjećanje na 40-tu godišnjicu odlaska koprivničkih grafičara u partizane*, Podravski zbornik, Koprivnica, 1983., str. 60.

²³ Sačuvane školske svjedodžbe Božene Loborec od 1937. do 1947. godine potječu iz tri režima, i to Kraljevine Jugoslavije (1937. - 1941.), Nezavisne Države Hrvatske (1941. - 1943.) i Demokratske Federativne Jugoslavije (1946. - 1947.). Pohranjene su kod Ljiljane Levaković iz Peteranca.

²⁴ Legitimacija Omladinska pruga Šamac - Sarajevo pohranjena je kod Ljiljane Levaković iz Peteranca.

²⁵ Indeks Poljoprivredno-šumarskog fakulteta pohranjen je kod Ljiljane Levaković iz Peteranca.

²⁶ Podaci su uzeti iz indeksa Više pedagoške škole, koji je pohranjen kod Ljiljane Levaković iz Peteranca.

²⁷ Podaci su uzeti s prijave za izdavanje radne knjižnice Boženi Haramini, rođenoj Loborec. Radna knjižica izdana je 5. 12. 1963. Prema svjedočenju dr. sc. Dragutina Feletara, B. Loborec došla je u Kotoribu kad je on počeo ići u 6. razred osnovne škole. Bila mu je nastavnica hrvatskog jezika i razrednica, a on je bio predsjednik literarne sekcije koju je ona vodila. U sjećanju mu je ostala kao odlična nastavnica.

²⁸ Podaci su uzeti s prijave za izdavanje radne knjižnice Boženi Haramini, rođenoj Loborec. Radna knjižica izdana je 5. 12. 1963.

²⁹ Svjedodžba o položenom ispitu Božene Loborec za zvanje nastavnika od 12. prosinca 1958. pohranjena je kod Ljiljane Levaković iz Peteranca.

³⁰ U legitimaciji Saveza izviđača Jugoslavije pratimo njezina taborovanja na Durmitoru (1956.), u Banjoj Luci (1957.), na Ohridu (1958.), Bledu (1959.) i Zlatiboru (1960.). Legitimacija je pohranjena kod Ljiljane Levaković iz Peteranca

Prvi nastavnički zbor
Druge osnovne škole
»Koprivnica«, 1956. B.
Loborec u prvom redu
druga slijeva (Arhiva
Vladimira Brkića)

1956. godine, inspicijentica je u komediji »Radoznalica« po Cervantesu 1959. godine, zatim u Subotičevoj drami »Ljudi« iste godine, a 1960. odabrala je tekstove »poznatih jugoslavenskih autora« za književnu večer pod nazivom »Smijeh i suze« (održana 20. veljače 1960. u režiji Petra Prpića).³¹ Ak. godine 1960./61. upisala je Filozofski fakultet u Zagrebu, peti semestar koji se nadovezivao na njezinu završenu Višu pedagošku školu, no ispite nije polagala te ga nije nastavila. Početkom 60-ih godina ponovno se udaje, mijenja prezime u Haramina i nosi ga sve do početka 70-ih godina.³² Sedamdestih godina postaje aktivna planinarka u planinarskom društvu »Bilo« te se javlja priložima u istoimenom listu.

V. DIREKTORICA GRADSKJE KNJIŽNICE I ČITAONICE U KOPRIVNICI (1981. - 1988.)

Nakon nastavnčkog zanimanja i rada s djecom u školi drugo radno okružje našla je u Gradskoj knjižnici i čitaonici 1981. godine.³³ Tada je već afirmirana književnica. Iza sebe ima tri objavljene knjige, dvije od njih su uvrštene u školsku lektiru i članica je Društva hrvatskih književnika. Na mjesto direktorice dolazi kada knjižnica nakon niza seljenja po neadekvatnim lokacijama napokon dobiva primjeren prostor u reprezentativnoj zgradi na tadašnjem Trgu maršala Tita, danas Zrinskom trgu 6. To je vrijeme ZUR-a (Zakona o udruženom radu), RO-a (Radnih

³¹ Vladimir Kuzel, *Zastor je iznenada spušten: iz povijesti Gradskog amaterskog kazališta Koprivnica*. Podravski zbornik, 3, Koprivnica, 1977., str. 262-272.

³² Prema podacima iz prijave za izdavanje radne knjižnice Boženi Haramini, rođenoj Loborec. Radna knjižica izdana je 5. prosinca 1963.

³³ Božena Loborec bila je autorica ovog rada i nastavnica materinjeg jezika od petog do osmog razreda u Drugoj osnovnoj školi (danas škola »Braća Radić«) od 1970. do 1974. godine. O tome je zapisala: »Poput mnogih njenih učenika, upravo njoj zahvaljujem ljubav koju je u nas usadila spram materinjeg jezika i književnosti. Boženine satove gramatike, pravopisa, kreativnog pisanja, opće kulture živo pamtim i danas. Božena nije bila samo vrstan metodičar, nego i pedagog. U našem najvažnijem formativnom razdoblju i kao čovjek i kao nastavnik imala je ulogu koja se ne zaboravlja ni u odrasloj, zreloj pa i staroj dobi. Bila je omiljeni nastavnik zbog mladima bliskog slobodoumlja, u nas je razvijala kreativnost, znatiželju spram života, učila nas je kritičnosti, razmišljanju, zauzimanju stavova i preuzimanju odgovornosti za njih. Ove Boženine postulate ponovno sam susrela neposredno nakon studija, tražeći zaposlenje. Zahvaljujući upravo njenom nagovoru krenula sam u knjižničarsku profesiju, a u knjižnici našla plemeniti spoj rada s knjigama i ljudima koji knjige trebaju... (Dijana Sabolović-Krajina, *Komemoracija Boženi Loborec*, Podravski zbornik, 28, Koprivnica, 2002., str. 354)

organizacija), OUR-a (Organizacija udruženog rada) i slično, pa se i sve gradske ustanove u kulturi sjedinjuju u Centru u kulturi. Usprkos primjerenom prostoru u novoj zgradi, novom zapošljavanju i napretku djelatnosti, pokretanju novih službi usluga, porastu članova i posjeta, otvaranju novih bibliobusnih stajališta i širenju općinske mreže knjižnica u tadašnjoj koprivničkoj općini i njihovu sustavnom povezivanju (to je vrijeme BIS-a - bibliotečno-informacijskog sistema i BIC-a - bibliotečno-informacijskih centara), Božena Loborec uporno u javnosti upozorava na niske dotacije koje se ponajprije očituju u plaćama zaposlenih i nabavi knjižnog fonda. Počinje praksu sustavnog informiranja javnosti preko medija o događajima u knjižnici, čime senzibilizira javnost za tekuće probleme i potrebu njihova rješavanja. Afirmira knjižnicu kao nezaobilazno mjesto u javnom životu Koprivnice i često pledira za njezin adekvatniji status, koji će je izdići s margina društvenog interesa.³⁴ Rad u knjižnici bio je posljednji prije njezina odlaska u mirovinu 1988. godine.

VI. KNJIŽEVNO SVARALAŠTVO

»Čez mene ljudi idu« (Zagreb, 1970.)

Književno stvaralaštvo Božene Loborec nastalo je u okružju njezina rada u školi kao nastavnice i rada u gradskoj knjižnici kao direktorice.

Književnu afirmaciju stekla je zbirkom kajkavskih pjesama »Čez mene ljudi idu« (Zagreb, 1970.). Iako je prvu pjesmu objavila mnogo godina prije kao gimnazijalka u koprivničkom satiričkom listu *Podravski klopotec* 1940. godine, a zatim u partizanima, ozbiljnije je počela objavljivati od 1968. godine, prvo u književnom časopisu *Republika*.

Joža Skok, književni teoretičar, naš najveći autoritet na području kajkavskog stvaralaštva, nazvao je pjesme iz Boženine prve zbirke »krilatim riječima«. Prepoznao je novum koji je Božena Loborec unijela u tekući tok novije kajkavske lirike nastale do početka 70-ih godina prošlog stoljeća. Za razliku od većine dijalektalaca koji se centriraju na zavičajne pejzaže i socijalne motive iz seljačkog života, idličnu atmosferu i evokaciju djetinjstva. »...kajkavsko pjesništvo Božene Loborec po mnogim se svojim obilježjima uočljivo odvaja od tekućeg toka novije kajkav-

Božena Loborec kao direktorica Gradske knjižnice vodi književnu večer sa Sućanom Škrinjaric 22. 10. 1986. (arhiva Knjižnice i čitaonice »Fran Galović« u Koprivnici)

Planinarsko društvo »Bilo« na Papuku, 21. 9. 1975. B. Loborec u prvom redu druga zdesna (arhiva Vladimira Brkića)

³⁴ Izvori ovih podataka nalaze se u Izvještajima o radu Gradske knjižnice i čitaonice Koprivnica te isječcima iz tiska za razdoblje 1981. - 1888., a pohranjeni su u arhivu Knjižnice i čitaonice »Fran Galović« u Koprivnici.

ske lirike - i po svojim motivima, i po svojoj leksici, i po svojim izvorima... Loborčeva je svoj pravi pjesnički zavičaj pronašla u sebi«³⁵.

Dublje naglašavanje dramskih okvira ljudske egzistencije, osjećanje tragičnosti životnog kruga, svijet vječnih antiteza svijet je Božene Loborec u ovoj zbirci pjesama. No, on nije lišen svoje zavičajne komponente »...jer je Loborčeva i pjesnik koprivničke mikrologije, ali njezina zavičajna tematika nije pejzažna registracija, nego kritička i ironično-satirička analiza malog provincijskog života koja... prerasta u pravilu u jednu širu spoznaju«.

Govori o stalnoj osobnoj uznemirenosti, pobuni i krik, ali i o istodobnoj uzaludnosti napora da se izađe iz tog kruga. Poslije svih konkretnih koprivničkih lokaliteta (Severovec, Miklinovec, Paveline, asociranje grobara Mačka) ona se ponovno okreće sebi i otkriva nemoć svoga položaja u takvim skućenim okvirima.

Od jutra do mraka, od mraka do jutra
čez mene ljudi idu, celi karavani,
tak je bilo denes, fčera, tak bu zutra
da čez mene idu si meridijani.³⁶

I Đuro Vidmarović već 1978. godine prepoznaje dimenziju koja je Boženu Loborec izvukla iz lokalnih okvira. Spominje je kao jednu od onih koji su pridonijeli afirmaciji kajkavske književnosti s podravskom regionalnom inspiracijom. »...Bez sumnje da naponi oko utkivanja dijalektalne i regionalne književnosti u cjelokupni književni korpus našeg naroda tek predstoji. Za očekivati je da će u budućim antologijama, panoramama i pregledima hrvatske književnosti nastati podjele (naglašene ili prešutno nemetnute) na literaturu (pisanu na standardnom književnom jeziku) i subliteraturu (pisanu na dijalektima i vezanu uz zavičaj, odnosno zavičajnost)«³⁷.

POKLONICA MIROSLAVA KRLEŽE

Već je Joža Skok istaknuo da je pjesništvo Božene Loborec poteklo iz Krležinih »Balada Petrice Kerempuha« i to »...ne kao njihova kopija i odjek, već kao stvaralačko apsorbiranje jedne vrste i stila kajkavske dijalektalne lirike«. ³⁸ Božena Loborec to nikada nije poricala, dapače, često je isticala da je veliki Krležin poklonik. Još kao djevojčica, odrastajući u ozračju očeve tiskare, slušala je oca koji je uvijek govorio da je Krleža najpametniji čovjek kojeg je upoznao. Stoga je silno željela čitati Krležine knjige. »...Moj se otac rado hvalio da je kao slagar upoznao Krležu i Cesarca koji su dolazili Vošickom u tiskaru... Govoreći o Krleži i Cesarcu, moj otac je isticao da je Cesarec razgovarao s radnicima o njihovim plaćama, teškoćama, životu, a Krleža ih je ispitivao (i zapisivao) kako se prezivaju. Tako se u Krležinoj pripovjetki »Bitka kod Bistrice Lesne« pojavljuje Štef Loborec. Tata je uvijek vjerovao da je Krleža »posudio« njegovo prezime...«³⁹

Međutim, kad je sa 12-13 godina prvi put posegnula za Krležinom knjigom (radilo se o »Hrvatskom bogu Marsu« posuđenom u gimnazijskoj knjižnici), grdno se razočarala. »Ne samo da me razočarao Krleža, razočarao me i moj otac. Zaključila sam da ne treba sve vjerovati roditel-

³⁵ Joža Skok, *Krilate riječi Božene Loborec*, KAJ, 1, Zagreb, str. 37-41.

³⁶ Božena Loborec, *Čez mene ljudi idu*, Zagreb, 1970., 5.

³⁷ Đuro Vidmarović, *Prilog upoznavanju podravske regionalne i dijalektalne književnosti: Panoramski pregled pjesničkog stvaralaštva Josipa Gujaša-Džuretina, Božene Loborec i Ivana Horvata*, Zagreb, 24. svibnja 1978., rukopis pohranjen u Knjižnici i čitaonici »Fran Galović« u Koprivnici.

³⁸ J. Skok, *Krilate riječi*, str. 39.

³⁹ B. Loborec, *Moj susret s Krležom*, str. 373.

ljima, a kamoli piscima. Zarekla sam se da Krležine knjige neću više nikada čitati. I nisam. Deset godina...«⁴⁰

Stav je promijenila kada je nabasala na Krležinu pjesmu »Ni med cvetjem ni pravice«, a ona ju je odvela u »Balade Petrice Kerempuha«. »...*Preda mnom se otvorio jedan novi svijet, svijet mojih pradjedova jer to je njihov glas, njihov jezik, njihova mudrost, njihova pobuna protiv ropstva, nejednakosti, nepravde, a Kerempuh je naš vječni narodni puntar koji brani svoj goli život, koji plače, koji se smije, ali i izruguje svojoj gorkoj sudbini. A sve je to kazano meni najmilijim jezikom, mojom materinskom kajkavštinom, jezikom koji mi je najbliži i najdraži. Sjećam se kako sam hodala za svojom bakom i ispitivala je što znače riječi kojih u mojem rječniku nije bilo i koje mi je objašnjavala...«⁴¹*

Od prvog susreta s Krležom pošla je dalje: »...*Ono što mene uvijek iznova zapanjuje i ošamućuje, to je, ne samo njegovo enciklopedijsko znanje, nego snaga njegove rečenice, njena širina i dubina... meni nije važno njegovo političko ili filozofsko opredjeljenje, koliko u njemu ima Schopenhauera, Nietzschea, Marxa, Lenjina, meni je važna snaga njegova duha, njegova stvaralačka moć, njegova genijalnost utkana u poredak riječi... riječi koja nas, kako kaže »spaja sa zvijezdama i s majmunima«⁴²*

»Četiri dječaka i jedan pas« (Zagreb, 1973. i 1975., Koprivnica, 1994.)

Njezin pedagoški rad s djecom sigurno je bio poticaj da napiše knjigu pripovijedaka za djecu »Četiri dječaka i jedan pas«, koja je 1973. godine objavljena u ondašnjoj renomiranoj zagrebačkoj nakladničkoj kući »Mladost«. Po knjizi je 1974. snimljena TV serija za djecu, a 1975. objavljeno je drugo izdanje. Treće izdanje objavljeno je 1994. godine u koprivničkoj nakladničkoj kući Lora. To je knjiga o Koprivnici, a okosnica su knjige prijateljstvo i dječje igre na periferiji grada.⁴³

ČLANSTVO U DRUŠTVU HRVATSKIH KNJIŽEVNIKA

U Drušvo hrvatskih književnika Božena Loborec primljena je 1975. godine. Za nju je to bilo najviše priznanje »o kojemu je sanjao svatko tko se bavi pisanjem«. Nije pisala molbu za prijam, nego je 24. listopada 1975. dobila pismenu obavijest. Iako nikad nije bila posve sigurna, pretpostavljala je da se za nju zauzeo pjesnik Zvonimir Golob koji je rođen u Koprivnici.⁴⁴

»S one strane oblaka« (Zagreb, 1979.)

Kada Božena Loborec objavljuje autobiografsku knjigu »S one strane oblaka« (Zagreb, 1979.), iza sebe ima mnogo radova objavljenih u časopisima, a kajkavske su joj pjesme nagrađivane na recitalima u Samoboru i Zelini.

U knjizi pripovijeda o mladenačkoj ljubavi i otporu mladih u vrijeme Drugoga svjetskog rata i okupacije Koprivnice. Knjiga je nastala na poticaj Ane Kulašić (urednice u izdavačkoj kući Mladost, op. a.) koja je Boženi Loborec pripomenula da u ondašnjoj literaturi za mlade nema

⁴⁰ B. Loborec, *Moj susret s Krležom*, str. 373.

⁴¹ B. Loborec, *Moj susret s Krležom*, 374.

⁴² B. Loborec, *Moj susret s Krležom*, 374.

⁴³ »U trećem sam izdanju, što u prva dva nisam, napisala da se radnja događa u Koprivnici, a dječake sam nazvala pravim imenima, a ne nadimcima. Tako sam knjizi dala ono što joj je nedostajalo. Zato mi je ovo treće izdanje najmilije.« Prva dva su bila izdana u 16.000 primjeraka i bila su rasprodana. »Tri izdanja četiri dječaka: Razgovor s koprivničkom književnicom Boženom Loborec«, *Glas Podravine i Prigorja*, Koprivnica, br. 1, 6. siječnja 1995.

⁴⁴ »Tri izdanja četiri dječaka: Razgovor s koprivničkom književnicom Boženom Loborec«, *Glas Podravine i Prigorja*, Koprivnica, br. 1, 6. siječnja 1995.

ženskih likova i da bi trebalo napisati jednu knjigu u kojoj bi glavno lice bila žena, djevojka. »...*Moj prvi rukopis se bio izgubio, a bio je i jako opširan. Kopiju rukopisa nisam imala pošto sve pišem u jednom primjerku, imala sam samo bilješke na temelju kojih sam napisala drugu knjigu koja je sažetija od prve, mnogo je izbačeno van te je ova dobila na interesantnosti... Tema knjige je borba omladine za vrijeme okupacije i to je glavno za knjigu. Htjela sam napisati knjigu gdje glavno lice neće biti neki veliki heroj, za nas mlade nije bilo lako kidanje sa starim... Svi likovi u knjizi su stvarni i neki i danas žive u Koprivnici, no oni su samo prototipovi za likove u knjizi. Umjetničko djelo je nova stvarnost, ono nije fotografija. U knjizi su korišteni stvarni događaji. Da sam htjela pisati o sebi pisala bih memoare...*«. ⁴⁵

Damir Mađarić u prikazu knjige uočio je da »...*pozitivno je za to djelo što rat donosi pomalo nestereotipno, neopterećeno junaštvom i herojstvom i što će rat kroz oči Dane mladima izgledati »normaliji«... Djelo je sličica, dio povijesti okupirane Koprivnice i njene generacije najnaprednijih omladinaca i omladinki, kojima je to djelo neka vrst Aladinove lampe koju samo treba protrljati, pa da uspomene iskoče. Sa tim smo romanom također po prvi put dobili književno-literarnu obradu ratne Koprivnice...*«. ⁴⁶ I Đuro Vidmarović je uočio da je roman »...*obrađivao tematiku iz NOB-a, ali na drugačiji način od, u to vrijeme ustaljenog, pretežito apologetskog, edukativnog, historicističkog i promidžbenog načina...*«. Također je uočio da je književni izraz ovog romana otkrivao »*nedogmatsko, što više, opće humano polazište*«. ⁴⁷

Božena tada ima mnogo planova. Sprema se napisati knjigu o »*današnjoj djeci, onima o 12-13 godina. Tu ima mnogo problema, ima mnogo otuđene djece, neadaptirane i nedruštvene. Spremam kratke priče na temu NOB-a i iz suvremenog života, te jedno krupnije djelo također sa temom iz suvremenog života mladih koji imaju strahovite probleme, ali da napišem to djelo trebala bih bar tri godie raditi na tome*«. ⁴⁸

»Bajkači« (Koprivnica, 1984.)

Nakon petogodišnje stanke 1984. godine objavila je u biblioteci *Podravskog zbornika* knjigu satiričnih pjesama »Bajkači«, »*koja bi i danas mogla biti aktualna. Knjiga je bila dosta zabašurena jer dirati u lokalne veličine nije ni danas preporučljivo, a kamoli onda. Tek sam danas svjesna da sam bila jako hrabra*«. ⁴⁹

»Dječak je korak do prašume«, (Koprivnica, 1989.)

Na području pjesništva prilično je dugo pripremala zbirku štokavskih pjesama koja je izašla tek 1989. godine pod naslovom »Dječak je korak do prašume«. Zbirka ima tri djela: Zbunjeni dječak, Dječak i sovuļjaga i Mlade igre. Prema njezinim riječima, prvi dio govori o zbunjenosti dječaka, njegovu traženju mjesta pod Suncem. Drugi dio govori o susretu generacija, mladih i starih. Treći dio nosi vjeru u današnju omladinu, vjeru same autorice, »*želju da mladi čovjek preokrene svijet!*«. Ovu zbirku pjesama posvetila je svojim mnogobrojnim učenicima. »...*Oni su me godinama inspirirali pa sam pisala pjesme o njima. No to nije knjiga za djecu, to je knjiga o*

⁴⁵ Damir Mađarić, »Razgovor s književnicom Boženom Loborec«, LOK: List općinske konferencije SSOH Koprivnica, Koprivnica, br. 5, 1979., str. 8.

⁴⁶ Damir Mađarić: »Razgovor s književnicom Boženom Loborec«, LOK: List općinske konferencije SSOH Koprivnica, Koprivnica, br. 5, 1979., str. 8.

⁴⁷ Đuro Vidmarović, *Iz književne zaostavštine Božene Loborec, Podravski zbornik, 31, Koprivnica, 2005., str. 362.*

⁴⁸ Damir Mađarić: »Razgovor s književnicom Boženom Loborec«, LOK: List općinske konferencije SSOH Koprivnica, Koprivnica, br. 5, 1979., str. 8.

⁴⁹ »Tri izdanja četiri dječaka: Razgovor s koprivničkom književnicom Boženom Loborec«, *Glas Podravine i Prigorja, Koprivnica, br. 1, 6. siječnja 1995.*

dječaštvu, namijenjena starijima. Većina pjesama iz ove zbirke objavljena je u časopisima.«⁵⁰

»Skriveno u riječima koprivničkih pisaca« (Koprivnica, 1994.)

Knjigu eseja »Skriveno u riječima koprivničkih pisaca« Božena Loborec objavila je 1994. godine. O tome je rekla: »*Budući da sam, kao što je poznato, zaljubljena u Koprivnicu i Podravinu, činilo mi se da se o našim koprivničkim piscima premalo zna i da bi o njima valjalo više govoriti jer mi i ne znamo što imamo na tom području... Knjiga je postala zaokružena cjelina koja će... mnogima poslužiti kao vodič i kao temelj za daljnja istraživanja*«. ⁵¹ Nažalost, knjiga je do danas ostala jedini priručnik i jedino relevantno djelo koje obrađuje suvremeno književno stvaralaštvo u Koprivnici.

»Za moje blizance« (Koprivnica, 1995.)

Knjige pod nazivom »Za moje blizance« objavljena je godinu dana poslije (Koprivnica, vlastita naklada, 1995.). Knjiga donosi »...odličnu kajkavsku poeziju koja govori o pjesnikinji, njezinom nervu promatrača, puntara, prkosnika, pesnikinji koja voli svoj kaj, cijeni pjesnika i koja mnogo toga radi za inat, ftruc, kako govori pjesma na kraju... Koprivnica je njezina tema i opsesija... Osim grada njezinog rođenja tu je i Podravina, njezina zemlja, blato, krv, ljudi koji rintaju, skrbe, koji su jalni, koji imaju svoj miris i boju, smrti i živote, vezane uz ritam zemlje njihove... Pjesme su njezine... pjesme koje odišu filozofijom i bolom ovog našeg tla, sve to rečeno jednim stoljetnim jezikom: kajkavskim!«⁵². Definitivno, Božena Loborec je u kajkavskom pjesništvu zauzela mjesto koje nadmašuje okvire zavičaja iz kojega dolazi, afirmirajući na taj način Podravinu i Koprivnicu.

Naslovnica knjige »Za moje blizance« (1995.)

PUBLICISTIČKI RAD

Do 1995. godine Božena Loborec objavila je šest knjiga različitih žanrova. Napisala je pjesme, štokavske i kajkavske, pisala je prozu za djecu i mlade, objavila je knjigu eseja, satiru. Objavljivala je u Kajju, Oku, Ženi, Podravskom zborniku i drugdje. Njezini radovi našli su mjesto u mnogim antologijama, bila je nagrađivana. Od 1975. član je uredništva, a od 1981. do 1982. urednica Podravskog zbornika. Bila je urednica književnog podlistka *Glasa Podravine Ruke* od 1977. do 1979. (izašao je 21 broj). Uvrštena je 1986. u časopis SKYLARIK, Indija. Tada je izja-

⁵⁰ »Tri izdanja četiri dječaka: Razgovor s koprivničkom književnicom Boženom Loborec«, *Glas Podravine i Prigorja*, Koprivnica, br.1, 6. siječnja 1995.

⁵¹ »Tri izdanja četiri dječaka: Razgovor s koprivničkom književnicom Boženom Loborec«, *Glas Podravine i Prigorja* (Koprivnica), br. 1, 6. siječnja 1995.

⁵² »Za moje blizance«: Nova zbirka kajkavskih pjesama Božene Loborec. *Glas Podravine i Prigorja* (Koprivnica), br. 32, 11. kolovoza 1995.

vila: »... Za pisanje pjesama moje je vrijeme prošlo. Više ne znam napisati pjesmu, a čini mi se da ne bih znala napisati ni knjigu za djecu. Ostaje, dakle, esejistika i satira. To volim pisati«. ⁵³

I zaista, u godinama koje dolaze studiozno se posvećuje pisanju eseja o podravskim piscima, koje objavljuje u *Podravskom zborniku*. Piše o književniku Anti Neimareviću, ⁵⁴ ilircu Tomi Blažeku, ⁵⁵ pjesniku Andriji Palmoviću, ⁵⁶ hrvatskome kajkavskom piscu Petru Berkeu, župniku u Legradu. ⁵⁷ Osim toga, konstantno ohrabruje i podupire stvaralaštvo niza lokalnih pisaca, mnogih početnika, piše predgovore njihovim knjigama i prikaze u lokalnom tisku.

Ivan Husni iz »Glasa Podravine i Prigorja« (1986. - 2002.)

Dugo je vremena Božena Loborec bila tajanstveni Ivan Husni iz *Glasa Podravine i Prigorja*. Često je spominjala da njezina sklonost za satiru potječe od pradjeda rođenog u Pragu, a Česi su poznati po humoru. Satiričnu rubriku počela je pisati u koprivničkom tjedniku 14. studenoga 1986. godine pod pseudonimom Husni, a to je bio simpatični sluga njezina pradjeda Sigetića. »...Imala sam zbog tog pisanja dosta peripetija. Ljudi su zavoljeli Husnija... Prije je bilo i cenzure, a i batina. Danas pišem slobodno, cenzure više nema, ali kako je rekao Zvonimir Balog: »Nemam auto, ali imam autocenzuru««. ⁵⁸

»Tri fertala na čušpajz« (Koprivnica, 2003.)

Ova knjiga sadržava izbor iz njezinih satiričnih kolumni iz *Glasa Podravine i Prigorja*, objavljen je posmrtno, neposredno nakon smrti Božene Loborec početkom 2003. godine. Knjiga je izdana pod pseudonimom Ivan Husni, pod nazivom »Tri fertala na čušpajz« (Koprivnica, Matica hrvatska, Koprivnica, 2003.). Kolumne su pisane koprivničkom kajkavštinom, obuhvaćaju razdoblje od 1986. do 1997. te sadržavaju naknadne komentare Ivana Husnog. Prati svakodnevni život u Koprivnici, govori o velikim i malim temama u životu grada kerempuhovski obojenim načinom pisanja. Istodobno, reflektira prijelomne događaje u hrvatskome društvu (promjenu režima, domovinski rat) i kako se oni reflektiraju na život koprivničkog mikrokozmosa.

»Kad bismo bili zečevi« (Samobor, 2005.)

I ova knjiga objavljena je posmrtno, pod nazivom »Kad bismo bili zečevi: izabrane pjesme« (Samobor, Meridijani, 2005.). O njoj je urednik Vjekoslav Prvčić u predgovoru napisao:

»...Božena je u ovoj posthumnoj zbirci birala ono ponajbolje od onoga što je u svojem, ne tako kratkom životu, uspjela pretočiti u stihove. A u njima je bjelodana bolna svjesnost vlastite minijaturnosti spram tih istih zvijezda i spram onih literarnih veličina koje dolaze iz »velikih« naroda. Shvatila je svu apsurdnost bilo kakvih odmjeravanja. Pred nemjerljivošću svemirskih prostranstava svi smo jednako sićušni i krhki... No Božena je blizanac. U njoj je ljudska dvojnost izraženija nego u drugim ljudima. U trenucima panske opijenosti ona radosno pjeva u slavu života, prirode, ljubavi, dobrih osjećaja... Vudri brigu na veselje! Ali, nećeš zadugo! U primozgu

⁵³ »Tri izdanja četiri dječaka: Razgovor s koprivničkom književnicom Boženom Loborec«, *Glas Podravine i Prigorja* (Koprivnica), br. 1, 6. siječnja 1995.

⁵⁴ Božena Loborec, *Književnik Ante Neimarević, Podravski zbornik, 21, Koprivnica, 1995.*

⁵⁵ Božena Loborec, *U povodu 150 godina od smrti Tome Blažeka, Podravski zbornik, 22, Koprivnica, 1996.*

⁵⁶ Božena Loborec, *Pjesnik Andrija Palmović, Podravski zbornik, 23, Koprivnica, 1997., str. 139-142.*

⁵⁷ Božena Loborec, *Hrvatski kajkavski pisac Petar Berke, župnik u Legradu: U povodu 200. godišnjice smrti, Podravski zbornik, 24-25, Koprivnica, 1998./1999., str. 321-334.*

⁵⁸ »Tri izdanja četiri dječaka: Razgovor s koprivničkom književnicom Boženom Loborec«, *Glas Podravine i Prigorja* (Koprivnica), br. 1, 6. siječnja 1995.

uvijek živi taj primordijalni memento, mali podsjetnik kako se iz opijenosti jednom ipak moramo vratiti u surovu stvarnost...«. ⁵⁹

VII. LJUBAV PREMA KOPRIVNICI

U pjesmi u prozi »Himna mome gradu«, kojom završava njezin izbor pjesama koje je odabrala za posmrtno izdavanje pod nazivom »Kad bismo bili zečevi«, Božena je napisala:

»Sva moja sjećanja, radosti i tuge, gordosti i poniženja urezana su u njegovo ime. Optužujem ga i nazdravljam mu, prkosim i ugadam, volim ga i kunem... (str. 75).⁶⁰ No možda je ljubav prema Koprivnici, svojoj opsesiji i nepresušnoj temi pisanja najpreciznije iznijela sama u autobiografskoj bilješci uz knjigu »Bajkači« (1984.):

»Božena Loborec rodila se neke tamo davne prošle godine u najljepšem gradu na svijetu Koprivnici u kojem je proživjela dosadašnji život (osim nešto sitniša) i s kojim se tak zvuzlala da ima čvrstu namjeru u ovom gradu proživjeti do kraja života. Tu je pohađala školu (i školu svog života), odavde je otišla u partizane, ovamo se ponovno vratila da bi zarađivala za kruh svoj svagdanji, ovdje će joj uskoro isplaćivati mukotrpno zarađenu penziju, tu se sladila puslekima i nagutala knedli pak je čvrsto odlučila pojesti ovdje i svoje zadnje štrukle.

Otkad je kod oca štampara i knjižara otkrila čudesan svijet slova i otkad su joj učitelji pomogli da ih smisleno slaže, prilijepila se uz knjigu pa mnogo čita (najviše između redaka a poseban joj je gušt, ti bokca! čitati svoje sugrađane) i piše, iako je čovjek od pera postala tek 1970. kad je objavila kajkavske pjesme »Čez mene ljudi idu«. Kako na mladima svijet ostaje napisala je knjigu »Četiri dječaka i jedan pas« (izdala Mladost, dva izdanja, a zagrebačka televizija načinila je po knjizi TV seriju za djecu) i roman za omladinu koji se svidio i starijima »S one strane oblaka« (u izdanju Mladosti). Redovito je na stranicama Podravskog zbornika, povremeno se oglašila u nekim časopisima i novinama, od kojih joj je naročito srcu prirastao Glas Podravine... U ladicama ima nekoliko započetih i dovršenih rukopisa o kojima kao prava Podravka kaže - bu vre, nemre sve najemput! Životno djelo napisat će u svojim osamdesetim godinama«. ⁶¹

ZAKLJUČAK

Božena Loborec umrla je 3. siječnja 2003. godine u 77. godini. Teško je bolovala, tijekom života prošla je sedam operacija, no hrabro je to podnosila i nije se žalila.⁶² Tijekom života bila je nekonvencionalna, narav joj je bila slobodoumna i nedogmatska, nerijetko kontroverzna, beskompromisna, često je voljela »pehati« i u osobnom i u literarnom životu ondje gdje (malograđanskoj) sredini to nije bilo poželjno, a to je često osjetila na svojim plećima - kao što sama kaže, bila je i »bita« i na sudu je završila.

Jednu posebno upečatljivu crtu svoje osobnosti sama je najbolje izrazila kroz svoj alter ego, lik Dane, u autobiografskom romanu »S one strane oblaka«:

»...Kad je nestalo potpore zida, kad se osovila na vlastite noge, kao da se nešto u njoj prelomilo: zastidjela se svoje suzne slabosti, zdvajanja i nemoći. Iz nekog svog tajnog pretinca izvukla

⁵⁹ Vjekoslav Prvčić, *Zašto mi je ostavila ove pjesme?*, u: Božena Loborec, *Kad bismo bili zečevi* (izabrane pjesme), Samobor, 2005., str. 6 i 7.

⁶⁰ Božena Loborec, *Kad bismo bili zečevi*, Samobor, 2005., 75.

⁶¹ Božena Loborec, *Bajkači* (Strašila), Koprivnica, 1984.

⁶² »Božena je ostala bistra i vrcakava duha sve do kraja, do zadnjeg dana je izbjegavala bolnicu, no kao što je rekla svojoj najvećoj prijateljici Branki, spoznajom da ne može pisati izgubila je smisao svojeg daljnijeg života...Zahvalna sam Boženi za beskrajne sate razgovora, za njezine priče o djetinjstvu i mladosti, o odlasku u partizane, o staroj Koprivnici i Koprivničancima, za otkrivanje inspiracija njezina pisanja. Svoj rodni grad je obožavala, a posebnu empatiju gajila je za male ljude. Grad Koprivnica joj se odužio medaljom 1998.« (D. Sabolović-Krajina, *Komemoracija*, 355)

je prkos i njime zabrtvila tjeskobu. Suze su slabost, a plač izobličuje ljude. Odlanulo joj je kao da je najednom progledala. Ona je bila obdarena snagom i lako je prekoračila barijeru... Razmekšana i vjeverasta djevojčica ostala je zauvijek sklupčana kraj zida. Što god se bude desilo s njom u budućnosti, ona više nikad neće biti goluždravo ptiče jer ona ima krila, a krila su za let...«. ⁶³

O njezinu vitalizmu, prkosu i nemirenju sa životnim nepravdama, kojima je i sama nebrojeno puta »kumovala«, a što je literarni izražaj našlo već u njezinoj prvoj knjizi »Čez mene ljudi idu«, mogu u prilog ići i riječi Jože Skoka:

»Loborčine pjesničke nemire, krikove, tamne tonove, ispoljavanje dramskih i tragičnih situacija i neposporazuma sa životom, riječi ogorčenja i protesta ne treba poistovjećivati s pesimističkim obilježjima njezina pjesništva. Jer ona je pored toga svega u svojoj biti ipak pjesnik ljudi i života«. ⁶⁴

Iznad svega, pišući za djecu, mlade i odrasle, Božena Loborec je bila i ostala književnica Koprivnice i njezinih ljudi. Koprivnica je bila ishodište za teme i motive njezine kajkavske i štokavske poezije, romana, pripovijedaka, eseja, satira, feljtona, publicistike, njezina stalna inspiracija, pa i opsesija. Umjetničko-literarna vrijednost njezina književnog djela (šest knjiga objavljenih za života i dvije posmrtno), nova (književna) stvarnost koju je kreirala i prelaženje lokalnih okvira ono je što je razlikuje od ostale zavičajne literarne produkcije i pukih kroničarskih zapisa o životu nekoga grada. Vrijeme ozbiljnije valorizacije djela Božene Loborec tek se očekuje.

SUMMARY:

This article describes the life of Božena Loborec, writer (Koprivnica, 2.6.1926.- Koprivnica, 3.1. 2003.) and her special position in the life of the Town of Koprivnica in the 20th century and the very beginning of the 21st century. The insights into her journal articles and published books, personal documents, memories of her friends and students, literary-theoretical essays on her works and interviews are the basis for reconstruction of life and work of Božena Loborec. She was growing up between two world wars in the family of Koprivnica famous printer Valko Loborec. Childhood and youth years in surroundings (with nourished book and literature cult) where cult of book was nourishing were inspirational for her further literary and journal work. Another inspirations were Koprivnica, town where she was born and spent almost the whole of her life (except the war years in partisans 1943-1945, academic schooling in Zagreb 1947-1953, and teacher work in Kotoriba 1953-1955), as well as people of Koprivnica. Koprivnica was a source of themes and motives for her poetry, novels, stories, essays, satires, feuilletons, publicist writing, journal articles, her constant inspiration, even obsession. By writing for children, youth and adults Božena Loborec was a writer of Koprivnica. The artistic and literary value of her work (i.e., six published books during her life and two books published post mortem), and the new (literary) reality she created, significantly differentiate her literacy from other native county local production and mere diary records about some town life.

⁶³ B. Loborec, *S one strane oblaka*, str. 177-178.

⁶⁴ Joža Skok, *Krilate riječi Božene Loborec*, KAJ, 1, Zagreb, 1970., 41.